

Miniszterelnök házikabátban

B. Nagy Anikó – Vincze Dóra

Joseph Martignoni:
*Batthyány Lajos gróf
a börtönben sakkozik.*
1849, papír, akvarell,
200 × 160 mm, BTM Kiscelli
Múzeum – Fővárosi Képtár,
Budapest

A kis méretű, ám jelentésekben páratlanul gazdag képen Batthyány Lajost látjuk sakktábla mellett, házikabátban.* A több tekintetben is rejtélyes akvarell, noha egy műkereskedő jóvoltából már 1939-ben bekerült a Székesfővárosi Múzeumba, csak nemrégiben keltette fel a Batthyány-kultusszal foglalkozó szakemberek figyelmét. A művész aláírása mellett szereplő 1849-es dátumból következően a kép a miniszterelnök életútjának utolsó hónapjaiban készült, valamikor január eleji letartóztatása és októberi kivégeztetése között. Ezekben a hónapokban Batthyány különböző városokban volt fogoly, először Budán, a József laktanyában, majd huzamosabban a krajnai Laibach (a mai Ljubljana) fellegrárában, később Pozsonyban, s hadbírósi pere idején, augusztus 12. és szeptember 8. között a csehországi Olmütz várbörtönében. Úgy véljük, a kép valamelyik többhetes fogság idején készülhetett. Keveset tudunk a javarészt a svájci Bodeni-tó környékén működő, tájképeket és portrékat festő Joseph Martignoni és Batthyány gróf kapcsolataról, a börtönben ülő modell és a festő találkozásáról, valamint arról, hogyan jutott a kép Pestre, a Dob utca tízbe, Eisenstädter Ödön műkereskedőhöz, s röviddel az ő halála előtt Kiscellbe. A házikabát, amelyet Batthyány visel, nem teljesen előzmény nélküli a róla készült portrék sorában.¹ Amikor Franz Eybl 1842-ben Wagner József pesti kiadó és műáros megbízásából körre rajzolta az országgyűlési követeket, mindnyájukat zsinórdíszes magyar viseletben örökítette meg. Batthyány Lajos azonban laza, bársony sálgalléros háziköpenyben, kihajtott inggallérral, karosszékekben ült portrét. A Batthyány-irattárban van egy 1842 márciusából származó bejegyzés, amelyben a gróf hozzájárul, hogy Franz Eybl úr rajzolta portréját „kinyomtassák a nyilvánosság számára, és a haszonból kizárólagosan Wagner József műkereskedő részesüljön”, így nem kizárt, hogy a szóban forgó kép egy korábbi, személyes célból készült arckép újrafelhasználása.

Múlt századbéli képeslap az ikervári Batthyány-kastélyról, ahol gróf Batthyány Lajos a gyermekkorát és a nyilvános politikai szerepvállalása előtti éveket töltötte

Batthyány Lajos átgondoltan öltözködött, tisztában volt a viselet által sugallt kulturális és közéleti jelentésekkel, ezekkel tudatosan élt. A nyilvános politikai szerepvállalása előtti időkben, az ikervári kastélyban barátai és vendégei rendszeres színielőadásokat tartottak, a gróf könyvtárából kiválasztott francia, német és magyar darabokat maguk adták elő a kastély színházi ruhatárából válogatott pompás jelmezekben. Az 1845 és 1847 között Ybl Miklós és Pollack Ágoston tervei alapján átépített kastélyban színházterem is épült. Amikor a levert forradalom után az udvar elkobozta a birtokot és a kastélyt, a birtokátadási leltárban a színházi jelmezeket is felsorolták, kiemelve a kínai és török kosztümök sokaságát. Batthyány 1845-ben több hónapos közéleti utazást tett, fekete himlőt kapott, majd egy arab törzs fogságába esett, ahonnan csak váltságdíj fejében szabadult. Az útról egy karjára tetovált kígyóval tért haza, Széchenyi komoly rosszállását kiváltva.² Mindez arra utal, hogy Batthyány Lajos fogékony volt a testdekorációkban és az öltözetekben rejlő teatrális sugalmazásokra. A gróf és felesége, Zichy Antónia nemzeti reformmozgalmi tevékenységével párhuzamosan mindkettőjük ruhatá-

rában megjelentek a magyar mintázatok, így a piros-fehér-zöld báli ruhák, zsinóros öltözékek, a honi anyagokból szabott viseletek. Egy nemzeti színű férfimellény ezek közül ma a Nemzeti Múzeumban van. Batthyány Lajos apósával, Zichy Károllyal együtt elhatározta, hogy alkalmazottaik ruháit magyar szövetből készíttetik, és a saját gardróbjukat is lehetőleg hazai gyárak termékeiből egészítik ki. 1848 augusztusában Jókai Mór így látta Batthyányt: „Estenként színházba jár, még pedig gyalog, ott a Martiust olvassa, a kioszkban fagyaltozik, eljár vacsorázni az Aranykézbe, lovait gyakran maga hajtja, a nélkül hogy inast vinne magával s öltözetében a legegyszerűbb a világon.”³ A szokásokban és ruházkozásban is kifejezett, a korábnál visszafogottabb arculat az ekkor már miniszterelnökké választott államférfi politikai hitvallásának egyik vetülete volt.

A házikabátos arcképek utalásrendszere a barokk portréművészetből eredeztethető. Ekkor kerültek a Kelettel kereskedő európai országokba az orientális viseletek és anyagok, elsősorban a különböző selymek, s ekkor alakult ki a háziköntösök és klepetusok divatja az elitek köreiben – ezek különböző átíratait mindmáig viseljük.

John Singleton Copley: *Ward Nicholas Boylston zöld banyanban és sapkában*, 1767, olaj, vászon, 127,3 × 101,1 cm, Harvard University Portrait Collection, Cambridge

Charles Willson Peale: *Benjamin Rush*, 1783, olaj, vászon, Winterthur Museum, Garden and Library, Winterthur

Forrás: Wikimedia Commons

Louis-Michel van Loo: *Denis Diderot háziköntösben*, 1767, olaj, vászon, 81 × 65 cm, Louvre, Párizs

A férfi változatok egyik őstípusa a *banyan*, amelyet a tizenhetedik század közepén a holland Kelet-Indiai Társaság által Európába hozott kimonók ihlettek. Ezt a laza, pamutból, vászonból vagy selyemből készült, egybeszabott köntöst az ing és a térdnadrág fölött viselték, általában tartozott hozzá egy turbánszerű, a korban szokásos parókát kiváltó fejfedő is. A tizenhetedik és tizennyolcadik században számos férfit örökítettek meg ilyen viseletben, kiváltképp kereskedőket, művészeket és filozófusokat, így Isaac Newtont, Denise Diderot-t, Voltaire-t, németalföldi polgárok és német, svájci patríciusok sorát. Diderot 1768-ban, amikor Marie-Thérèse Rodet Geoffrin egy pazar új köntöst ajándékozott neki, esszét is írt a régiről *Fájó búcsú régi pongyolámtól* címmel, ebben a viseletek adta élmény és nyilvános jelentéseinek fenomenológiai kérdéseit járta körül.⁴ Az öltözék, amely a francia kultusz nyomán *robe de chambre* néven honosodott meg a legtöbb európai nyelvben, idővel kultikus jelentésekkel telítődött: egyfelől a gazdagságot és az egzotikumot, másfelől a szabadságot és a modern-

tást sugározta.⁵ A tizenkilencedik században az orientalizmus hullámaival új töltéseket kapott köntös már-már bűvös hatású, performatív erőt árasztó ruhadarabbá vált. A franciaországi konzervatív fordulat, Lajos Fülöp 1830-as trónra lépése után egészen az 1848-as forradalomig az új férfidivat kódok túlzónak érzett szigora elleni lázadást is jelentette. Majd minden valamirevaló férfiművész kultiválta – Alexandre Dumas-tól Balzac-on át Flaubert-ig –, így a mintaadó populáris grafikai felületek a művész- és gondolkodó imázst társították a negligzéseképekhez.

Amikor Batthyány Lajos házikabátban ült modellt a börtönben, szándékosan kapcsolódott ezekhez a kulturális hagyományokhoz, ezeket a képzeteket kívánta magára vonatkoztatni. Az általa viselt házikabát nyomott, rombuszmintás pamutból készülhetett, selyembéllel. A piros bélés a kihajtott, ívesen húzódo széles sálgallérról és a mandzsettánál visszahajtván látszik. A ruha sötét tónusú színei (fekete és szürke) a korabeli férfidivatnak felelnek meg, ám ezek vörössel kombinálása a nemzeti megújulás iránti rokonszenvet jelöl-

te akkoriban. Ezek a kabátok gyakran steppeltek voltak, a külső anyag és a selyem közötti vattaréteget rögzítették így. A rombuszmintákat követő piros fonál alapján úgy tűnik, hogy Batthyány is ilyet visel. A kabát alatt fehér inget hord, de a formális, állógalléros helyett egy széles, kihajtott gallérút, nyakkendő nélkül. Arról, hogy Batthyány a rabság hónapjaiban is háziöltözékeket viselhetett, e képen túl biztos támpontként szolgál rabtársa, Barsi József bicskei plébános visszaemlékezése a laibachi időkre: „Egyszer egy délelőtt, mikor már feljöttünk volt az udvarból, egyikünk az ablakon át megpillantá gróf Batthyány Lajost a kút közelében s mingyárt akik csak odafértünk, odasiettünk a szokatlan látványra. Egy ideig sétálgatott, azután leült a kút kökávájára. Aranyhímzésű házi sapka volt fején, igen bő, pirosló, virághímés selyem hálóköntös fődte termetét, lábán harisnya és hímzett papucs. Öszbecsavarodó hosszú szakállát néha-néha meglengette a szellő.”⁶ Bár a Martignoni-akvarell, méretéből és stílusából adódóan is, a privát portrék körébe tartozik, a reprezentatív országgyűlési sorozatban litografálásra

Ismeretlen mester: *Férfi banyan*, 1750–1760, selyem, szatén, hossza 127,6 cm, Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles

Franz Eybl: *Batthyány Lajos*, 1842, papír, litográfia, 52,7 × 35,6 cm, BTM Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár

bocsájtott, a nyilvánosságnak szánt Eybl-rajz hasonló fogalmazásmódja megerősíti feltevéssünket, hogy Batthyány világosan látta a háziköntösben megbúvó árnyalatokat és utalásokat, s ezeket fogsága idején nyomatékosan idézte újra. Mindkét portré elsősorban szabadon gondolkodó emberként prezentálja a grófot – az akvarellen látható, művészet és logika összefonódását jelképező

sakktábla is erre kívánna utalni⁷ –, aki politikai szerepvállalása és börtönbevettetése ellenére is mindvégig megmaradt ebben a körben. Ha a magyar reformmozgalmak nem a világosi feyerletételbe torkollanak, talán ez a gyöngéd, oldott tónusokkal megfogalmazott akvarell is átkerülhetett volna nyilvános szférákba. Így azonban majd' százévnnyi lappangás várt rá.

A háziviselet tragikusan tért vissza az utolsó napokban: a visszaemlékezések szerint az első magyar miniszterelnök a siralomházban, majd nyilvános kivégzések is mindvégig magánál tartotta kedves, arannyal horgolt kékselyem házisapkáját, s végezetül ebben indult a kivégzőosztag elé.

* Köszönjük dr. Szatmári Judit Anna viselettörténész segítségét.

| 1 A Batthyány-portrékról: Cennerné Wilhelmb Gizella: Batthyány Lajos ikonográfiája. In: *Folia Historica* 10., Budapest, 1982, 21–44. o.; divathoz kapcsolódó felfogása kapcsán lásd: F. Dózsa Katalin: Batthyány Lajos és a divat. In: *Honismeret*, 2007/6., 23–25. o. | 2 Molnár András: *Viam meam persequor. Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökséig. Politikai életrajz, 1807–1848. Beszédok, levelek, irások, 1824–1848.* Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 222–223. o. | 3 Jókai Mór: *Cikkek és beszédek*, 1848. március 19. – 1948. december 31. In: *Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek. Kritikai jegyzetekkel* 2. Szerk.: Szekeres László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 291. o. | 4 Denis Diderot: *Regrets sur ma vieille robe de chambre*, megjelent 1772-ben. Lásd még: Katie Scott: The Philosopher's Room: Diderot's Regrets on Parting with My Old Dressing Gown. In: *Oxford Art Journal*, 2016/2., 185–216. o. | 5 A viseletről lásd még: Lise Schreier: Portrait de l'artiste en robe de chambre, 1830–1870. In: *Romance Studies*, 28. 2007, 279–295. o. | 6 Barsi József Batthyány rabtársa és fogságának krónikása. Visszaemlékezéseiből idézi Halász Imre: Egy letűnt nemzedék – Gróf Batthyány Lajos. In: *Nyugat*, 1910/18. | 7 A kusza állás – csak sötét bábuk vannak, hiányzik a futó, holott mindkét gyalog előtte az eredeti helyén áll, így onnan a futó nem léphetett volna el – arra utal, hogy a festő nem tudott sakkozni. Az utókor számontart egy vagy két Batthyány fogságának idejéhez köthető sakk-készletet, de az általunk ismert, a Nemzeti Múzeumban őrzött darab nem azonos a képen látható táblával.